

ДЕСТРУКЦИЈА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА И ДРЖАВЕ У ПОСЛЕДЊИХ СТО ГОДИНА²

Сажетак: У раду се бавимо феноменом повезаности деконструкције и деструкције националног идентитета. Анализирајући релевантан историјски период, последњих сто година, указујемо на главне елементе српског националног идентитета у покушајима његове разградње, повезане са судбином државе. Указујемо на унутрашње факторе дефетистичког дискурса који удружени са спољашњим факторима, као што су наднационални пројекат Југославије и антинационални пројекат комунистичке идеологије, доводе до савременог стања резидуалног карактера државе Србије и хибридног српског националног идентитета. Стања у коме нема ни Југославије а ни комунизма. Овакво стање ствари указује на половичност и недовршеност декларисаних промена, односно на „костимирање“ чинилаца опстајања антисрпских форми идентитета како на државном тако и на национално-идентитетском нивоу. Артикулише се потреба за формулисањем јавних политика усмерених на оздрављење јавног дискурса о анализираним феноменима.

Кључне речи: национални идентитет, деструкција, резидуална држава, комунизам, хибридни идентитет

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Ово истраживање се наслања на теоријске капацитете трију категорија, релација међу њима и разматрања која упућују на њихову међузависност. Реч је о проблему *идентитетства*, обликовању *националног идентитета* и међузависности националног идентитета и државе. Нарочито важна категорија је *резидуална држава* и с њом повезан феномен значајан за Србију – *хибридни национални идентитет*.

¹ milenkobodin@fb.bg.ac.rs; ORCID: [0000-0002-1883-9387](https://orcid.org/0000-0002-1883-9387)

² Овај рад резултат је истраживања на пројекту „Формирање српског националног идентитета и теоријске контроверзе око покушаја његове деконструкције“ (*The formation of Serbian identity and the theoretical controversy surrounding attempts to deconstruction of it*, FSITC 1561), Фонд за науку Републике Србије.

О ИДЕНТИТЕТУ

Истраживање идентитета је веома сложен посао, поготово ако се недовољно теоријски заснује. То истраживање може да буде и заводљиво или пак тенденциозно. Уколико се закључак о идентитету заснива на подразумевајућим претпоставкама, можемо говорити о слеђењу стереотипа о одређеном народу. Позитивним или негативним стереотипима.

Разматрања идентитета могу бити везана за одређене трендове и могу допринети извођењу закључака о својствима репрезентативне слике народа у једном пресеку историјског и друштвеног тренутка. Из таквих закључака би се могао донети такође генерализујући закључак о идентитету. Али очигледно то не би било адекватно јер је реч о ограниченом оквиру закључивања. Да ли супротно томе може бити неког истраживања идентитета које није очигледно релативно, односно везано за неки пресек времена и стања друштвених околности? Проблем идентитета је комплексан, јер је питање идентитета повезано с многобројним аспектима. У оквиру нашег истраживања јасно је да је реч о интердисциплинарном истраживању, али ни оно не може, и не треба, да захвати све релевантне аспекте.

Идентитет је сложен феномен, између осталог и зато што је његова природа динамичка. Уколико обратимо пажњу на савремене околности, уочићемо да се с том динамичношћу и манипулише тако да се воде и тзв. идентитетске политике. У том смислу, поред уобичајених различитих идентитета које једна особа у свом животу може да има, с обзиром на тзв. друштвене улоге које носи, као што су породични или професионални идентитет, она има и национални идентитет. Поред тога сада имамо и „могућност“ да бирамо тзв. родни идентитет. Када је реч о националном идентитету, ту такође има значајних разлика, али за сада би се могло рећи да филозофски приступ уважава онтолошку раван идентитета у смислу сагледавања људске димензије бивања. О савременим околностима филозофског разматрања идентитета наш познати аутор Слободан Дивјак писао је у књизи *Проблем идентитетa* (2006), а од раније је позната студија Жана Делимоа (Jean Delumeau) *Дељени идентитет* (2010).³

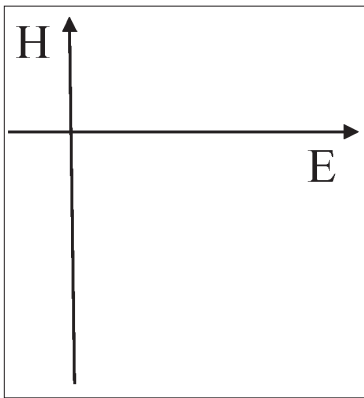
НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Управо супротно тој идеји и намери, сагледавамо национални идентитет пре свега као ауторефлексију, односно проактивни однос самоспознаје као основа за артикулисање нације, чиме се она препознаје као *субјект и историје*. Дакле, заступамо и тзв. динамичко схватање (националног) идентитета. Народ који постаје нација не претвара се у ново биће у једном тренутку историје већ се проактивно стално *јорађа* као нација. Или се не порађа па га онда и нема као нације. Теоријски речено,

³ О проблему дељивог и дељеног идентитета нарочито је важно говорити у контексту националног идентитета јер се утисак све веће динамичности у формама идентитета појединаца сматра релевантним за закључивање по аналогiji и за идентитет нације која не само да није различит феномен по квантитету (скуп појединаца, колектив или чак заједница) већ и по квалитету јер представља онтолошку форму бивања која надраста сваког појединца, али му се и враћа као форма личног идентитета. (*Прим. аућ.*)

динамички схваћени идентитет можемо разумети у укрштању три равни: онтолошке, историјске и друштвене.

Онтолошка равна захвата факторе фундаменталних својстава трансформације једне заједнице из пуке емпиријске или равни иманенције бивања у трансценденцију виђења сопственог живота. Сликвито речено, ниво народног (етничког) идентитета је везан за доминантно *хоризонталну* равна осмишљавања и легитимације живљења, док је национални ниво доминантно везан за *вертикалну* равна осмишљавања и легитимацију живљења. Другим речима, реч је о сасвим другачијем залогу самог живота. У првом случају залог је према прошлост, односно према прецима и према породици као основном облику наставака живота. У другом, залог је приоритетно према будућности, односно према животу у новој заједници, па и према вечном животу.

Уз илустрацију: Национални и етнички идентитети нису међусобно независни иако се разликују. На илустрацији лево приказали смо међузависност као укрштање својстава доминантно националних или етничких идентитета. Хоризонтална оса, означена са Е, треба да представља доминантно етничка, а вертикална, означена са Н, доминантно национална својства. Уједно, предложена илустрација укрштања означава и пресек онтолошких (прејезно вертикалних) аспеката са друштвеним (прејезно хоризонталним) аспектима идентитета.

Напомена: Претходно приказана међузависност додатно се усложњава политичком па и идеолошком артикулацијом овог односа. Све до његовог негирања у контексту револуционарно-идеолошке легитимације тзв. политичких нација. О томе ће бити речи у вези с моделом настанка нација како их данас разумемо.

У том смислу поред *онтолошкој* аспекта националног бића као претпоставке националног идентитета налази се *историјска* равна којом се национално биће догађа, потврђује или нестаје, у сваком случају редефинише кроз „повесност живљења уопште у свету“ (Bodin, 2007).

Трећи аспект овог укрштања је *друштвени*. Реч је о актуелном, временски ограниченом контексту садашњости у ком се третира национално биће. То је доминантно поље онога што можемо назвати културном и супкултурном рефлексijом унутрашње динамике идентитета, а у нашем случају најважнији је динамички однос *народној* и *националној*, у сваком припаднику тог идентитета.

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ И ДЕКОНСТРУКЦИЈА

Ако говоримо о идентитету који је предмет деконструкције, онда говоримо и о идентитету као предмету конституције самоспознаје која је деконструкцијом

доведена у питање. Свака прича о деконструкцији је логички зависна од можда неизговорене приче о конструкцији тако да би следило да је оно што је подложно деконструкцији ионако „само“ конструисано. Није случајно Дерида (Jacques Derrida), познати француски писац, нагласио да употребљава реч *деконструкција* (Derrida, 1985) следећи Хајдегерову (Martin Heidegger) мисао, али замењујући Хајдегерову категорију *десџрукције*. Деконструкција задобија заправо опаснији статус од појма десџрукције. Десџрукција или „уништење“, „разарање“, односи се према свом предмету као да је нешто стварно у питању и самим тим је реч о сукобу онога *дисти* и *не-дисти*.

Насупрот томе, деконструкција имплицира да је све чему се она усмерава конструисано, односно да нема статус нечега што постоји по себи. У том погледу идентитет је искључиво конструкција било језичка било друштвена. На тај начин се нивелише и поменута разлика између националног и етничког идентитета, и може се до бескраја говорити (деконструисати) „реч из народа“. То подразумева и раније поменуте приче из народа, различите облике записа о његовим друштвеним, животним карактеристикама у типичним ситуацијама, приповетке које се не разликују много од жанрова као што су мит и приповест. Самим тим и историја као повесно предање губи конститутивни смисао.

У контексту овог последњег сегмента анализира се дискурс који може бити разлог за генерализације различитих врста као и за увид у карактеристике народа, односно људи који се изјашњавају да су у оквиру српског идентитета. Као што смо најавили, уз све поштовање и значај литерарног преноса тог дискурса, он је углавном лишен теоријске свести о описиваној динамици, а свакако и противречностима у испољавању идентитета. Сви ће се међутим сложити да је реч о значајном аспекту културног стваралаштва или ефикасном начину подизања културне свести у народу.

И управо код културног идентитета, а нарочито до овога до кога нам је стало, српског идентитета, треба разумети једну врсту стварања забуне или двострукости у поимању културног идентитета. Културни идентитет се с једне стране тумачи као продужетак реченог пасивног односа према идентитету, а то је идентитет народа или етнички идентитет. Са друге, проактивно културни идентитет се тумачи као уздизање народне свести у националну свест посредством културе. У том погледу, национални идентитет представља вредност коју треба достићи, између осталог, и културним доприносом. Културни допринос, међутим, у овом погледу може бити постигнут само као део свеукупног настојања у изградњи националног бића. Кључна институција у тој свеукупности јесте – држава.

ДРЖАВА, РЕЗИДУАЛНОСТ И ХИБРИДНИ НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Држава је у српском народу виђена као круна националних настојања за светским трајањем и самодостојанственим бивањем. Она је зато препозната као *национална држава српског народа*, али уједно и као дом свих људи добре воље који желе да деле судбину српског народа. Србија као држава, дакле, никада није била само правни оквир заштите важних вредности већ је сама била врхунска вредност, највеће добро

српског народа. Држава је за Србе била, и остала, исто што и *отаџбина*. А отаџбина је у свом јединачном изразу и јединственом смислу обухватала укрштајуће јединство раније описаних хоризонталних својстава српског народа и вертикалних вредности народа који постаје нација.

Дакле, у разматрању специфичности националног идентитета укључено је поимање државе. У ствари динамика односа између појма државе и појма нације. Тај однос се не подразумева него је питање унутрашњег карактера, историјске и културне изградње. Поред указивања на различите моделе и историјска искуства релевантних за обликовање односа између нације и државе, обратићемо пажњу на специфичност српског случаја, односно на феномене *резидуалности* савремене државе Србије и истовремену појаву *хибридног* националног идентитета.

Појам резидуалности иначе је познат у друштвеним наукама, нарочито у социологији, правнополитичким теоријама па и филозофији политике. Тако се у либералистичким теоријама под резидуалном државом схвата „минимална држава“ чији је најпознатији заступник Роберт Нозик (Robert Nozick [1974]). У социологији је позната *теорија резидуа* Вилфреда Парета (Wilfried Fritz Pareto [1916]) у оквиру разматрања тзв. социјалне динамике којом се дефинишу (иррационални) „остаци“ објашњења деловања учесника друштвене размене, поред оних логички објашњивих и очекиваних.

У нашем истраживању то означава остатак државе у смислу њене државотворне основе. Србија је у том смислу остатак Југославије. Она постоји као чињеница, преостала после распада сложене државе. Све бивше републике „славе“ службено дан независности од Југославије као празник настанка државе – Србија парадоксално ни то не може. Видећемо и зашто. Међутим, веза између националног идентитета и државе негативно се доказује и тиме да је Србија резидуална држава и због историјског југословенства. Данашњи српски национални идентитет, *хибрид* је оригинално српског идентитета и „националног“ југословенства. И не само то, он је хибридизован антисрпском комунистичком идејом југословенства као прерастањем наднационалног преклапања државног и националног идентитета Краљевине Југославије у антинационални идентитет идеолошког југословенства.

На овим основним поставкама указаћемо на временски и логички след аргументације, односно на поенте истраживања.

ЕТНИЧКИ (НАРОДНИ) И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Идентитет није статична категорија па самим тим ни безвремена, али није ни нешто изложено потпуној релативности. Како то? Пре свега, кад говоримо о идентитету који се тиче нашег тематског контекста, ту се мисли на национални идентитет, а то није иста равна теоријског мишљења као што је разматрање етничког односно народног идентитета. Другим речима, када се питамо за етнички идентитет, ми се питамо за могућност утврђивања тзв. објективних својстава или карактеристика једног народа који је препознатљив по тим својствима међу другим народима у историјском и актуелном трајању.

Када се пак питамо за национални идентитет, ми се питамо какво је то биће народа које постаје субјект историје. Питамо се за проактивна својства која од народа чине једно ново биће, а не један скуп својстава одређене људске заједнице. У најдубљем смислу реч је о филозофској карактеристици јер потпада под онтолошку раван размишљања (Bodin, 2020).

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И ДРЖАВА

У овом раду (истраживању) размаграмо становиште да је у одређење националног идентитета укључено питање државе, у ствари однос који је динамичког карактера између појма нације и појма државе. Тај однос се дакле не подразумева, него је питање унутрашњег карактера његове изградње. Тако да ћемо обратити пажњу на различите теоријске поставке и историјска искуства која указују на релевантност те релације.

У складу са претходно реченим говоримо о феномену који називамо *резидуална држава*. Појам резидуалности је иначе познат у друштвеним наукама као што је рецимо у неким аспектима методологије социолошких истраживања или у правнополитичким теоријским поставкама. У нашем контексту говоримо о резидуалности као начину бивања државе које није аутентично. Тако рецимо Жарко Кораћ говори и за Босну и Херцеговину да је многи виде као резидуалну државу СФРЈ. За разлику од Жарка Кораћа видимо Србију, пре свега, као резидуалну државу историјског југословенства.

ФЕНОМЕН НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Већ смо указали на то да користимо појам деструкције уместо појма деконструкције из, могло би се рећи, истих али и обрнутих разлога због којих је Жак Дерида увео појам деконструкције уместо Хајдегеровог појма деструкције. Желели смо да нагласимо управо онтолошке последице деловања против националног идентитета нарочито егзистенцијалним урушавањем нације и државе, а не тек остајањем на нивоу дискурса и његове анализе. Другим речима, видим основе за дубљу везу између дискурзивног и егзистенцијалног изражавања националног идентитета, а тиме и његовог угрожавања на оба нивоа.

НАЦИЈА И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Поред већ споменутог Дивјака, у светској литератури је вероватно најпознатији Ентони Д. Смит (Anthony D. Smith) који се бави питањем националног идентитета (Smith, 1985). Од наших аутора треба споменути и најновију студију академика САНУ Косте Чавошког под насловом *Нација и национализам* (Čavoški, 2021). Оба аутора, и Чавошки и Смит, следе уобичајену поделу на две врсте или модела националног идентитета – на тзв. *француски* и *немачки* идентитет. За први се обично везује идентитет преко политичких заједница, преко заједничких институционалних вредности као што је образовање наслоњено на традицију просветитељства. У том контексту

држава се посматра као правни поредак једнакости, али и као историјска чињеница која има неке своје историјске предформе.

У немачком моделу нација се подразумева као форма идентитета која се базира на народу који има етничка својства заједничког језика, вере и културне традиције. Држава би то требало да потврди, односно то би били окупљајући разлози за стварање државе. Немачки модел нације је у функцији легитимације стварања државе.

За разлику од стандардних подела, говоримо о другачијем карактеру и ове две врсте које они разматрају, а разликујемо и трећу врсту или модел, којем припада и српски национални идентитет. Реч је о томе да су прва два у вези са искуством револуције у Француској 1789. године, а када је реч о трећем, он се у том контексту може назвати *традиционалистичким*, јер нацију везује за хришћанску традицију, па и сам национални идентитет о коме је реч.

ПРИНЦИП ЛИЧНОСТИ

Овде је реч о задобијању својеврсне аутокефалности⁴ како народа тако и појединца. Категорија *личности* означава идентитет човека у његовој одговорности и саображавању односа према трансцендентном бићу и према затеченом у људском.

Такав је и однос етничког (затеченог) и изграђиваног кроз инкорпорирање трансцендентног. На нивоу заједнице она је заједница као проширена личност јер инкорпорира заједништво у трансцендентном смислу (Vidović, 2009).

Српски модел се базира на хришћанском моделу стварања нове, тзв. заветне заједнице од професионално опредељеног народа. То значи да се у конституцију нације као новог бића укључује свест о самобитности посредована свешћу о историји и повесности предања. Специфичан однос према надилазећој (трансцендентној) заједници поколења посредован је самосталношћу црквеног живота и преносом (трансфером) вредности у живот народа у духу заветне традиције. Однос према држави у том моделу је класичан пример стварања тзв. националне државе, односно држава *одсликава светску форму и трајање националној бића*.

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ И ДРЖАВА КАО СВЕТОВНИ ОДРАЗ БИЋА НАЦИЈЕ

Културни идентитет, као такође динамичка категорија, има особину да се мора *стирати* о њему. Јер и он, као и остали облици идентитета, подлеже променама и деструкцији (или деконструкцији). У том погледу нарочито важна димензија културног идентитета је однос према националном бићу и држави, а у оквиру њега специфично место у данашњем свету заузима *култура сећања* (односно заборав).

⁴ Појам *аутокефалности* је веома значајан за схватање идентитета у историји источнохришћанске цивилизације. Он се преноси из сакралних нивоа разматрања у организацију живота народа у заједници, која га упућује и на сопствени идентитет. Дакле, *Личност* се као појам шири у практични *личности принцип* заједнице која има нови идентитет који је уздиже по вертикалној оси самоспознаје *сојства*.

Према свему до сада реченом, јасно је да је питање националног идентитета питање континуираног напора па и сталног подухвата старања о нацији као бићу из чега и произлази позитиван смисао речи *национализам*.⁵ Такође је јасно да се та свеобухватност старања преносила с појединца и друштвених група и организација на државу и њене институције.

Дакле, ударима на државу ударало се и на нацију. Ударима на нацију стављало се до знања држави да мора да ствара институције националне безбедности. Та симбиоза је стицајем јединствених историјских околности доживела „клиничку смрт“ јер су и држава и нација доведене пред нестанак.

ЈУГОСЛАВИЈА – 100 ГОДИНА ТРАГЕДИЈЕ

Нарочити облик дискурса који угрожава национални идентитет је и онај о неопходности, супериорности или чак нужности напуштања националног у име наднационалног идентитета.

У пољу историјских искустава, а не само у оквирима дискурса, српски национални идентитет радикално је доведен у питање стварањем Југославије. Прво, као државне творевине која је уклонила државу Србију са светске и историјске сцене, а онда и националне творевине која је требало да уклони српски национални идентитет из оптицаја друштвеног, политичког и међународног живота. Како је то било уопште могуће – питали су се многи све до данас.

За одговор на ово и слична питања дискурзивна анализа релевантних ставова је незаобилазна. Различите врсте „извештаја“, сведочанстава у различитим облицима из времена стварања Југославије, указују (а највише од свих српска литература) на амбијент аутоперцепције који зовемо *дискурс Пирове њобеде*. То значи да је држава која у историјском реалитету настаје као Југославија није израз победе већ пораза. Историјски преседан је да држава победник (и то у највећем рату) себе укида зарад вештачке, политичке творевине. Из војничке победе у рату не исходи и победничка Србија већ она која се и не пита о сопственој „победи“ већ се подводи заједници са дојучерашњим непријатељима.

„Дискурс Пирове њобеде“ није само сведочанство већ и последица реалности да су се Србија и српски народ нашли у егзистенцијалној, па и катастрофалној ситуацији при крају Првог светског рата. У ситуацији националног шока. Многобројна су сведочанства о овом дискурсу, али можда о томе најбоље сведоче песници и њихови стихови.

⁵ За анализу дискурса, а нарочито за разумевање његових дубљих слојева, важно је познавати контекст употребе и садржинских одређења носећих појмова. Супротно данашњим, идеолошки обликованим схватањима, којим доминира негативно одређење појма „национализам“, у контексту епохе пре антинационалних идеологија, национализам је схватан као садржински позитиван појам о чему сведочи и дискурзивно одређење Милоша Црњанског о „националистичком становишту“ са кога и он сам наступа у јавном дискурсу.

Душан Васиљев⁶

„Човек пева после рата“ (песма је 1920. објављена у часопису *Мисао*)

Ја сам газио у крви до колена
И немам више снова.
Сестра ми се продала
И мајци су ми посекали седе косе.
И ја у овом мутном мору блуда и кала
Не тражим плена:
Ох ја сам жељан зрака! И млека!
И беле јутарње росе!

...

Владислав Петковић Дис⁷

„По гробовима“ (песма је 1913. објављена у збирци *Ми чекамо цара*)

...Ја немам сузе за оне младиће
Што су остали кланцима и пољем;
Све друг до друга као једно биће
Као једна жртва нараштају боље.
Ја немам сузе за оне младиће.

...

ОДУСТАЈАЊЕ ОД СЕБЕ И КОНСТРУКЦИЈА НОВОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Можда и више од политичких околности и наднационалне политике, принцип *одустајања од себе* можемо назвати унутрашњом слабошћу карактера о којој сведочи дискурс који нам преноси српска литература.⁸ Национални шок и „дискурс Пирове победе“ ојачали су већ присутне слабости у карактеру српског човека тог времена и макар формално или прећутно пристајање на конструкцију новог идентитета у коме се живи.

УНУТРАШЊА СЛАБОСТ – ИДЕНТИТЕТ И САМОПОУЗДАЊЕ

Поред речених облика деструкције српског националног идентитета али и државе, треба осветлити и аспекте унутрашње деструкције, односно аутодеструкције.

⁶ Душан Васиљев, *Човек пева после рата*, Вулкан, Београд, 2024.

⁷ Владислав Петковић Дис, *Сабрана дела*, Књига прва – Поезија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.

⁸ Међу многима и Арчибалд Рајс чија реч *Чујте, Срби, чувајте се себе* није само наслов књиге него упозорење из самог срца човека који је постао Србин по принципу усвајања националног идентитета, односно начела његове трансферабилности на људе са другачијим етничким пореклом. Дакле, био је Рајс јаче израженог српског идентитета од већине оних са номиналним српским (доминантно етничким) идентитетом.

Када говоримо о аутодеструкцији, имамо на уму оспољавање унутрашњих фактора сумње, скептицизма према сопственим вредностима и могућностима, све до само-презира и порицања сопственог идентитета.

Темељ оваквих појава увек можемо потражити у неразвијеној свести или самосвести о животном смислу појединца у контексту шире целине. Врло очигледна последица јесте тежња за напуштањем „затеченог“ оквира идентитета у призми свођења вишег на нижи смисао или бесмисао вредности која таква самоидентификација нуди. Тако се нпр. у име уклапања у „модерне“ токове света говори о примитивности националне идентификације...

Тако је још Стеван Сремац описивао те појаве у нашем народу, да има људи који увек виде као боље оно што је у туђем дворишту него оно што је у сопственом. Кад смо код великог српског писца, мислим да треба нагласити да је српска књижевност у различитим својим формама најзаслужнија за осветљавање ове динамике унутрашње слабости српског бића јер се она најбоље могла огледати у описима одговарајућих карактера појединаца, породица и друштвених, животних средина и околности. Потпуно супериорно то изгледа у односу на друштвене и хуманистичке науке у целини, па и на филозофију у Срба јер филозофија се нажалост није мотивисала српским већ тзв. белим светом.

Међутим, било је светлих примера који су показали да појединци могу да се позабаве овим питањима из сопственог мултидисциплинарног талента као што је Слободан Јовановић или аутентично саживљени са српским бићем као што је Арчибалд Рајс (Archibald Reiss). Нарочиту форму рефлексије ових унутрашњих кретања у српском карактеру дала је ипак књижевна форма сатире и комедије у ликовима и делима Радоја Домановића и Бранислава Нушића. У тим делима треба потражити и изворишта чувеног смисла за хумор. А онда и специфичног израза српског идентитета, који рефлексивно захвата претходне елементе – *српскої духа*.

СРПСКИ ДУХ И ЖИВОСТ ИДЕНТИТЕТА

Тако је један од највећих српских интелектуалаца, Слободан Јовановић, кроз своје студије које су имале интердисциплинарни карактер, осветлио једну врсту карактерологије српског народа. И то кроз оригиналан допринос примене филозофских, социолошких и психолошких анализа, може се рећи на трагу Макса Вебера (Max Weber), о културном обрасцу који је уједно и оквир идентитета српског народа. У истом контексту треба разумети и његове анализе улоге појединца у историјским догађајима као и стање духа у одређеном пресеку историјских и друштвених околности.

Такав мислилац је и могао да осети одлике духа времена у коме се и његов народ нашао па је забринут над нарушавањем оквира идентитета као услова за проактивни живот под српским именом, иницирао стварање *Српскої културної клуба* (1938). Ова, како бисмо данас рекли, неваљина организација је у освит Другог светског рата била реакција на деструктивне процесе по српски национални идентитет у том времену.

ПАРАДОКС О ВЕЛИКОМ СРПСТВУ

Истовремено када се догађа нестанак српске државе и потпадање српског националног идентитета под неки други, долази до ситуације коју називамо *парадокс великосрпства*. Реч је о томе да скоро сви који су се нашли у југословенској конструкцији, па и многи фактори изван Југославије, виде ту конструкцију као плод великосрпске политике и настојања. О томе се говори, пише и на основу тога делују многи политички фактори, нарочито међу Хрватима, пробугарским елементима у Старој Србији и, с друге стране Јадранског мора, у Италији. Већ би то био довољан разлог за констатацију парадокса, јер с једне стране имамо пропадање српства, а са друге, тврдње о тријумфу великосрпске идеје.

Међутим, парадокс је још и већи јер једино захваљујући таквим облицима антисрпског дискурса, остају у животу елементи дискурса о српском националном ентитету као врста отпора према дискурсу антисрпства па и дубљим слабостима произашлим из „дискурса Пирове победе“.

УНУТРАШЊЕ СЛАБОСТИ И РЕАКЦИЈА

Претходни облици дискурса пропраћени су и процесима у тадашњем друштву Југославије. Политички се формира свест о неопходности стварања Бановине Хрватске и покушаја ка промени уставног уређења државе која се налази пред избором опстанка у зору Другог светског рата. На таласу препознавања националне опасности, на српским националним просторима, пре свега у Београду, долази до реакције у културним круговима, а пример за то је настанак поменутог *Српској културној клубу*, на челу са Слободаном Јовановићем и Драгишом Васићем. Тих година већ делује часопис *Идеје* чији је оснивач највећи српски писац Милош Црњански. Ево шта он конкретно каже:

„Највећа грешка и несрећа наша, са националистичког гледишта, пре седамнаест година [реч је о 1918. – *напомена М. Б.*] није била у томе што смо се брзо нашли пред новим тешкоћама, него у томе што није јасно речено да има побеђених и победника.“

„Парафразом, у нас се говорило да се за време светског рата радило о томе ко је за једну нову отаџбину, унитаристичку и тријалистичку свих Јужних Словена заборављало се да је пре тога, много озбиљније, питало се и показало се ко је против а ко је за Србију.“ (Црњански, 1935)

АНТИСРПСКИ ИДЕОЛОШКИ ДИСКУРС КОМУНИЗМА

Антисрпска линија у идеолошком дискурсу заснована је већ у делима Маркса (Karl Marx) и Енгелса (Friedrich Engels), о чему се није смело не само причати већ ни знати у време апсолутне владавине социјалистичког поретка. У многобројним

ситуацијама тзв. ангажоване мисли, по новинама, фељтонима, писмима, Маркс и Енгелс изражавају доследно антируски и антисрпски став у односу на револуцију. Делећи народе на цивилизоване и оне отпадничке, први ће припасти револуцији, а други, попут Срба и Руса – контрареволуцији. Свој презир према Србима образлагали су мишљењем да смо ми прегажени историјом у борби за опстанак и као такви лишени улоге у напредној идеологији комунизма (Engels, 1849).

ЕТНОЦИД НАД СРБИЈОМ

Етноцид се сматра мекшим обликом геноцида, али у стварности овај феномен је са геноцидом помешан, односно прожет. Питање је историјско: да ли му претходи или долази као завршни облик већ започетог геноцида. У српском случају ова динамика подразумева примену ставова комунистичке власти над српским националним бићем у целини.⁹ Према идеолошкој формули, требало је прво уклонити вертикалне елементе структуре српског народа, а то је његова национална компонента као што предвиђа по злу чувено разликовање базе и надградње.

Под надградњом су и у буквалном смислу сматране највише српске главе у народу па су зато и поскидане. Онда је то настављано према свему што чини културни идентитет, а за који смо напоменули да је у контексту овог разматрања од нарочите важности култура сећања, односно препуштеност антикултури заборава. Последица тога је затирање српске националне свести и покушај да се српска држава никада више не сматра ни аутентичном ни функционалном.

РЕЗИДУАЛНИ КАРАКТЕР САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ

Иако је проглашен крај идеолошког система који је карактерисао социјалистичку Југославију, у Србији се све дешава у складу с њеном резидуалном позицијом, односно карактером. Иако идеолошког система више нема, Србија и даље баштини облик уређења (републиком насилно смењена монархија) и многе виталне произашле праксе и институције па и обележја идентитета, из наводно палог система. Иако је уређење декларативно и према многим формалним процедурама базирано на парламентарној демократији, и даље се обележавају празници који говоре о „ослободиоцима“, оним комунистичким снагама које су ратовале и крваво свргнуле парламентарни поредак. Има ли већег симбола о резидуалности (неаутентичности) државе и хибридности националног идентитета до резиденције на Дедињу највећег непријатеља српског националног бића коме се организовано клањају у фараонском светилишту, названом Кућа цвећа.

⁹ За све оно што се догодило у деловању комуниста против српске нације постоје стратешке па и оперативне смернице усвајане на конгресима Комунистичке партије Југославије. По значају се издвајају конгрес у Вуковару 1919. и онај у Дрездену 1927.

„ДРУГА СРБИЈА“ ПОДРАЗУМЕВА „ПРВУ“

У наше време се одомаћио израз „друга Србија“, који треба да укаже на други идентитет Србије. Он се међутим директно наслања на одрицање од себе, како је још Милош Црњански то препознао, и препуштање неким несрпским узорима. Међутим, често се испушта из вида да смисао назива „друга Србија“ потиче можда од неизговореног у јавном дискурсу, односно претпоставке о постојању „прве Србије“. И док за представнике друге Србије можемо да препознамо облике прерушавања или *костимирања* ранијих форми титоизма и да их сходно томе назовемо (*нео*)*титоизмом*, у случају прве Србије препознајемо комунистичко наслеђе блиско стаљинистичким формама његовог израза. То су такви облици „преживелог“ идеолошког система који теже да се представе као континуитет. А то значи да није нимало противречно да од југословенског идентитета настаје *новосрпски*, да се од социјалистичког патриотизма наставља патриотизам према „Србији“. Србију стављамо под наводнике јер је она силом прилика (дакле резидуално) остатак Југославије које више нема. Један од главних патолошких показатеља у симболичкој размени резидуалне државе и друштва јесте конструкција (нових) нормалности па и оних у којима је легитимно да људи који су са позиција власти прогнали српску химну и заставу сада буду наводни српски националисти.

ПУТЕВИ ОБНОВЕ ИДЕНТИТЕТА ЈЕСУ ПУТЕВИ ОБНОВЕ НАЦИЈЕ И ДРЖАВЕ

Ствар идентитета је у оквиру нашег истраживања стављена у раван питања о могућности обнове његових аутентичних форми. Резидуални статус државе Србије и пратећи хибридни српски национални идентитет везани су у највећој мери за проблем јавних политика. У оној мери у којој се на рачун културе сећања јавно форсира антикултура заборављања или чак инсистирање на фалсификованој историји коју је произвела комунистичка идеологија, стварају се све новији и новији услови за патологију идентитета у Србији.

Неминовно је зато позабавити се идентитетом ни мање ни више него као интересом националне безбедности српског народа. А то значи да се морају формулисати у тзв. јавним политикама јасни отклони од патолошких појава. То се може назвати једном општом лустрацијом не само носилаца комунистичких и произашлих ставова у јавности него и оних наратива који утичу на свакодневни дискурс народа.

Milenko M. Bodin¹
University of Belgrade, Faculty of Security Studies
Belgrade (Serbia)

DESTRUCTION OF SERBIAN NATIONAL IDENTITY AND STATE IN THE PAST HUNDRED YEARS²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: In my paper, I deal with the phenomenon of connection between deconstruction and destruction of national identity. Analyzing the relevant historical period, or the last hundred years, I point to the main elements of the Serbian national identity in attempts to dismantle it in relation to the fate of the state. I point to the internal factors of the defeatist discourse which, combined with external factors such as the supra-national project of Yugoslavia and the anti-national project of communist ideology, lead to the contemporary state of affairs of the residual character of the Serbian state and hybrid Serbian national identity. At the same time, this state of affairs, in which there is neither Yugoslavia nor communism, indicates the half-heartedness and incompleteness of the declared changes, i.e., the “disguising” of the factors of the survival of anti-Serbian forms of identity both at the state level and at the national identity level. The need is articulated for formulating public policies aimed at improving the public discourse on the analyzed phenomena.

Keywords: national identity, destruction, residual state, communism, hybrid identity

THEORETICAL FRAMEWORK

This research relies on the theoretical capacities of three categories, the relations among them and the considerations indicating their interdependence. These are the problem of *identity*, the formation of *national identity* and interdependence of national identity and state. Of particular importance is the category of *residual state* and the pertaining phenomenon relevant for Serbia – *hybrid national identity*.

¹ milenkobodin@fb.bg.ac.rs; ORCID: [0000-0002-1883-9387](https://orcid.org/0000-0002-1883-9387)

² This paper is the result of the research within the project *The formation of Serbian identity and the theoretical controversy surrounding attempts to deconstruct it* (FSITC 1561), Science Fund of the Republic of Serbia.

ABOUT IDENTITY

The research of identity is a rather complex enterprise, particularly if it is insufficiently founded in theoretical terms. Such research may also be misleading or even tendentious. If the conclusion about identity is founded on implied assumptions, we can speak about following stereotypes about a certain nation – either positive or negative stereotypes.

Identity considerations may be related to certain trends and contribute to drawing conclusions about the characteristics of the representative picture of a nation in one section of historical and social moments. These conclusions may also lead to another generalizing conclusion about identity. However, it would obviously be inadequate because it is the limited framework of concluding. Contrary to it, is it possible to have some identity research that is not evidently relative, i.e., connected to a section of time and state of social circumstances? The identity problem is complex because the identity issue has multiple aspects. Within our research, it is clearly shown that it is interdisciplinary, but it cannot and need not cover all the relevant aspects.

Identity is a complex phenomenon because, among other things, its nature is dynamic. If we pay attention to contemporary circumstance, we will see that such dynamics is also manipulated, and that is why there are also so-called identity policies. In that respect, apart from the usual different identities a person can have in his/her life, having in mind the so-called social roles assumed, such as family or professional identities, that person also has national identity. Furthermore, now we also have the “possibility” to choose the so-called gender identity. When speaking of national identity, there are also substantial differences, but for the time being I would only like to say that the philosophical approach takes into consideration the ontological plane of identity in terms of perceiving the human dimension of existence. Contemporary circumstances of the philosophical consideration of identity have been written about by our eminent author Slobodan Divjak in his book *The Problem of Identity* (2006) and there is also a well-known earlier study *Shared Identity* by Jean Delumeau (2010).³

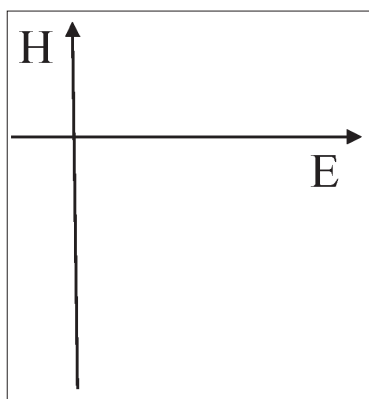
NATIONAL IDENTITY

Exactly opposite to this idea and intention, we perceive national identity primarily as a self-reflection, i.e., a pro-active attitude of self-reflection as the basis for articulating the nation, in which manner it is recognized as a *subject of history*. Therefore, we also advocate the so-called dynamic understanding of (national) identity. A people which becomes a nation does not turn into a new being at a single moment of history, but it is constantly and proactively *born* as a nation. If it is not reborn, it does not exist as a nation. Theoretically

³ It is particularly important to speak about the problem of divisible and divided identity in the context of national identity because the impression of the increasing dynamics in the form of individuals' identities is considered relevant for concluding by analogy for national identity which is not only a different phenomenon by its quantity (a collection of individuals, a collective or even a community), but also by its quality, because it is an ontological form of existence which exceeds every individual, but also returns to it as a form of personal identity (*the author's note*)

speaking, the dynamically defined identity can be understood in the cross-section of three planes: ontological, historical and social.

The ontological plane covers the factors of the fundamental characteristics of transformation of one community from the mere empirical plane, or the plane of the immanence of existence, into transcendence of seeing own life. To describe it graphically, the level of national (ethnic) identity is related to the dominantly *horizontal* plane of designing and legitimizing life, while the national level is dominantly related to the *vertical* plane of designing and legitimizing life. In other words, it is a completely different stake of life itself. In the former case, the stake is directed towards the past, i.e., towards ancestors and family as the basic form of life continuation. In the latter case, the stake is primarily directed towards the future, i.e., life in a new community and, thus, towards eternal life.

With the illustration: national and ethnic identities, although different, are not independent of each other. On the contrary, they are interdependent. In the illustration, on the left, we show interdependence as an intersection of the features of dominantly national or ethnic identities. The horizontal axis, marked with E, should represent dominantly ethnic features, while the vertical axis, marked with N, should represent dominantly national features. At the same time, the proposed illustration of intersection also shows the intersection of ontological (mainly vertical) aspects with social (mainly horizontal) aspects of identity.

Note: The above-shown interdependence is further compounded by the political, as well as ideological articulation of this relationship, up to its negation in the context of revolutionary-ideological legitimization of the so-called political nations. This will be discussed in relation to the model of the formation of nations as we see them today.

In that respect, apart from the *ontological* aspect of the national being as an assumption of national identity, there is also a *historical* plane at which the national being occurs, is acknowledged or disappears, in any case, it is redefined through the “historicity of living in the world in general” (Bodin, 2007).

The third aspect of this intersection is the *social* aspect. It is a current, temporally limited context of the presence, therefore almost always present circumstances, in which the national being is treated. It is a dominant field of what may be called a cultural and sub-cultural reflection of the internal identity dynamics, whereas in our cause the most important is the dynamic relationship between *the internal* and *the national* in every member of that identity.

CULTURAL IDENTITY AND DECONSTRUCTION

If we speak about identity as a subject of deconstruction, then we also speak about identity as a subject of the constitution of self-knowledge which has been brought into question by deconstruction. Every story about deconstruction logically depends on the potentially unspoken story about construction, so that it follows that what is subject to deconstruction is only constructed “itself” in any case. It is not by accident that famous French author Jacques Derrida emphasized the use of the word *deconstruction* (Derrida, 1985) while following Martin Heidegger’s thought, but replacing Heidegger category of *destruction*. Deconstruction actually assumes a more dangerous status than the concept of destruction. Destruction or “devastation”, “demolition”, refers to its subject matter as if it were something real and, therefore, the conflict between *to be* and *not to be*.

In contrast, deconstruction implies that everything it is directed at is constructed, i.e., it does not have the status of something that exists by itself. In that respect, identity is exclusively a construction, either linguistic or social. In that manner, the above-mentioned difference between national and ethnic identities is also levelled, and the “word of the people” can be endlessly discussed (deconstructed). This also implies the previously mentioned stories by the people, various forms of their records about its social and living characteristics in typical situations, stories which do not differ substantially from the genres such as myths and tales. Therefore, history as a transferred tradition loses its constitutive meaning.

In the context of this last segment, there is an analysis of the discourse which may be the reason for generalizations of various kinds, as well as for insight into the characteristics of the nation, or people who declare their affiliation to Serbian identity. As we have announced, with due respect for the significance of the literary transfer of that discourse, it is mainly devoid of any theoretical awareness of the described dynamics, and definitely the contradictions in the manifestation of identity. However, we will all agree that it is an important aspect of cultural creation or efficient manner of raising cultural awareness in the nation.

It is exactly in cultural identity, particularly the one you care for – Serbian identity, it is necessary to understand a sort of creating confusion or duplicity in understanding cultural identity. On the one hand, cultural identity is interpreted as an extension of the said passive attitude towards identity, namely national identity or ethnic identity. On the other hand, proactively cultural identity is interpreted as raising people’s awareness into national awareness by means of culture. In that respect, national identity represents the value which needs to be achieved, among other things, through a cultural contribution. However, a cultural contribution in this respect can be achieved only as part of the overall efforts to construct the national being. The key institution in those overall efforts is – the state.

STATE, RESIDUALITY AND HYBRID NATIONAL IDENTITY

The Serbian people see the state as a crown of national aspirations towards world permanence and self-dignified existence. That is why it is recognized as the *national state of the Serbian people*, but also as the home to all people of good will who want to share the fate

of the Serbian people. Therefore, Serbia as a state has never been only the legal framework of protecting important values, but has always been the ultimate value itself, the greatest good of the Serbian people. To the Serbs, the state has always been and remained the same as the *fatherland*. In its singular expression and unique meaning, the fatherland included the intersecting unity of the previously described horizontal features of the Serbian people and the vertical values of the people that is becoming a nation.

Therefore, the consideration of the specific features of national identity includes the understanding of the state. In fact, the dynamics of the relationship between the concept of the state and the concept of the nation. This relationship is not implied, but constitutes a question of internal character, historical and cultural construction. Apart from pointing to different models and historical experiences relevant for shaping the relationship between the nation and the state, we will pay attention to the specific features of the Serbian case, i.e., the phenomena of the *residuality* of the modern Serbian state and the simultaneous phenomenon of *hybrid* national identity.

The concept of residuality is known in social sciences, particularly in sociology, legal-political theories, and even in the philosophy of politics. Thus, in liberalist theories, the residual state is defined as the “minimal state”, primarily advocated by Robert Nozick (1974). In sociology, there is a well-known *theory of residues* of Wilfried Fritz Pareto (1916) within the consideration of the so-called social dynamics which defines (irrationally) the “residues” of the explanation of the action of social exchange participants, besides those logically explicable and expected ones.

In our research, this denotes the residue of the state in terms of its state-building foundation. In that respect, Serbia is a residue of Yugoslavia. It exists as a fact, remaining after the breakup of the complex state. All former Yugoslav republics “celebrate” the day of their gaining independence from Yugoslavia as the formation day of their respective states – which, paradoxically, cannot be done by Serbia. We will also see why. However, the connection between national identity and the state is negatively proved by claiming that Serbia is a residual state because of historical Yugoslavdom as well. Today’s Serbian national identity is a *hybrid* of original Serbian identity and “national” Yugoslavdom. And not only that; it is a hybridized by the anti-Serbian idea of Yugoslavdom as going beyond the supra-national overlapping of the state identity and national identity of the Kingdom of Yugoslavia in the anti-national identity of ideological Yugoslavdom.

On these bases we will point to the temporal and logical sequence of argumentation, i.e., the main points of the research.

ETHNIC (PEOPLE) IDENTITY AND NATIONAL IDENTITY

Identity is not a static category and, thus, not timeless either, nor something subject to complete relativity. How is that possible? First of all, when speaking about the identity that is related to our thematic context, we refer to national identity, and it not the same plane of theoretical thought such as the consideration of the ethnic and/or people’s identity. In other words, when we ask about ethnic identity, we ask about the possibility of determining

the so-called objective features or characteristics of a nation which is recognizable by those features among other nations in historical and current duration.

However, when we ask about national identity, we ask about the being of the nation which becomes the subject of history. We ask about the proactive features which make a people into a new being, and not a set of features of a certain human community. In the deepest terms, this is a philosophical characteristic because it is categorized as the ontological plane of thinking (Bodin, 2020).

NATIONAL IDENTITY AND THE STATE

In this paper (research) we consider the attitude that the determination of national identity includes the question of the state, or the relationship of the dynamic nature between the concept of the nation and the concept of the state. Therefore, this relationship does not go without saying, but it is a question of the internal character of its construction. That is why we will pay attention to different theoretical postulates and historical experiences pointing to the relevance of this relation.

In compliance with the above-said, we refer to the phenomenon I have called *residual state*. The concept of residuality is generally known in social sciences such as, for example, in certain aspects, the methodology of sociological research, or in legal-political theoretical postulates. In our context, we speak about residuality as a manner of the state's existence which is not authentic. For example, Žarko Korać says that many also see Bosnia and Herzegovina as a residual state of the SFRY. Contrary to Žarko Korać, I primarily see Serbia as a residual state of historical Yugoslavdom.

PHENOMENON OF NATIONAL IDENTITY

I have already emphasized that I use the concept of destruction instead of deconstruction from possibly the same, but also opposite reasons leading Jacques Derrida to introduce the concept of deconstruction instead of Heidegger's concept of destruction. I wanted to emphasize exactly the ontological consequences of acting against national identity, particularly the existential degradation of the nation and the state, and not remaining at the level of discourse and its analysis. In other words, I see the basis for a deeper connection between discursive and existential expressions of national identity, and thus its being threatened at both levels.

NATION AND NATIONAL IDENTITY

Apart from Slobodan Divjak, probably the most famous author dealing with the question of national identity in world literature is Anthony D. Smith (Smith, 1985). Speaking about our authors, we should also mention the latest study by Kosta Čavoški, the member of the Serbian Academy of Sciences and Arts, entitled *Nation and Nationalism* (Čavoški, 2021). Both Čavoški and Smith follow the usual division into two types or models of national identity – the so-called *French* and *German* identities. The former usually refers

to identity through political communities, through common institutional values such as education relying on the tradition of the Enlightenment. In that context, the state is seen as a legal order of equality, but also as a historical fact with certain historical pre-forms.

In the German model, the nation is understood as a form of identity based on the people with the ethnical features of the common language, religion and cultural tradition. The state should confirm it, i.e., those would be the supporting reasons for the creation of the state. The German model of the nation is in the function of legitimizing the creation of the state.

In contrast to the standard divisions, I speak of a different character of these two types considered by them, while I also distinguish the third type or model, to which Serbian national identity belongs. Namely, the first two are related to the experience of the French Revolution in 1789, and when it comes to the third, in that context it can be called *traditionalist*, because it connects the nation with the Christian tradition, including national identity itself in question here.

PERSONALITY PRINCIPLE

This refers to gaining specific autocephaly⁴ both of the nation and of the individual. The category of *personality* denotes the man's identity in his responsibility and understanding of the attitude towards the transcendent being and towards the found in the human.

That is what the relationship between the ethnic (found) and the constructed through incorporating the transcendent. At the community level, it is a community as an expanded personality because it incorporates togetherness in transcendent terms (Vidović, 2009).

The Serbian model is based on the Christian model of creating a new, so-called covenant community from a confessionally oriented people. It means that the constitution of a nation as a new being includes the awareness of the self-importance mediated by the awareness of history and historicity of tradition. The specific relation towards the supernatural (transcendent) community of generations is mediated by the autonomy of the church life and the transfer of the values into the people's life in the spirit of the covenant tradition. The relationship towards the state in that model is a classic example of the creation of the so-called national state; namely, the state reflects *the world form and duration of the national being*.

⁴ The concept of *autocephaly* is quite important for understanding identity in the history of Eastern Christian civilization. It is transferred from the sacral levels of consideration to the organization of the life of a nation in the community, referring it to its own identity. Therefore, *personality* as a concept is extended into a practical, personality principle of the community which has a new identity and which raises it on the vertical axis of the self-knowledge of *the self*.

CULTURAL IDENTITY AND THE STATE AS WORLDLY REFLECTIONS OF THE NATION'S BEING

The characteristic of cultural identity, also a dynamic category, is that it must be *nurtured*. Just as other forms of identity, it is subject to changes and destruction (or deconstruction). In that respect, a particularly important dimension of cultural identity is the attitude towards the national being and the state and a specific place within it in today's world is taken by *remembrance culture* (or culture of oblivion).

According to the above-mentioned, the question of national identity is clearly the question of continued efforts, and even of constant enterprise of nurturing the nation as a being, from which the positive meaning of the word *nationalism*⁵ derives. It is also clear that such comprehensiveness of creation was transferred from individuals and social groups and organizations to the state and its institutions.

Therefore, the strikes against the state were also the strikes against the nation. The strikes against the nation were used to let the state know that it must create institutions of national security. Due to unique historical circumstances, this symbiosis underwent "clinical death" because both the state and the nation were led to the brink of disappearance.

YUGOSLAVIA – A HUNDRED-YEAR-LONG TRAGEDY

A special form of discourse threatening national identity is also the one regarding the necessity, superiority or even the indispensability of abandoning national identity in favour of supra-national identity.

In the area of historical experiences, and not only in the framework of discourse, Serbian national identity was radically brought into question by the creation of Yugoslavia. First of all, as the state creation which removed the state of Serbia from the world's and historical stage, and then as the national creation which was supposed to remove Serbian national identity from the course of social, political and international life. To date, many have wondered how it was possible at all.

To answer this and similar questions, a discursive analysis of relevant attitudes is inevitable. Different kinds of "reports", testimonies in different forms from the time of the creation of Yugoslavia (and most of all, Serbian literature), point to the atmosphere of self-perception which I call *the discourse of Pyrrhic victory*. It means that the state which is created in the historical reality like Yugoslavia is not an expression of a victory but of a defeat. It is a historical precedent that the victorious state (in the greatest war) abolished itself for the sake of an artificial political creation. The military victory in the war did not result in victorious Serbia, but the country which was not even asked about its "victory"; but was included in the union with its former enemies.

⁵ For analyzing discourse, and particularly for understanding its deeper layers, it is important to know the context of the use and content determinations of the main concepts. Contrary to today's ideologically shaped beliefs, dominated by the negative determination of the concept of "nationalism", in the context of the epoch before anti-national ideologies, nationalism was understood as a content-positive concept, which is testified by Miloš Crnjanski's discursive determination of the "nationalist standpoint"; which was adopted by him in public discourse.

“The discourse of Pyrrhic victory” is not only a testimony, but also a consequence of the reality that Serbia and the Serbian people were faced with the existential and even disastrous situation before the end of the First World War. It was a situation of a national shock. There are numerous testimonies about this discourse, but perhaps it is best corroborated by poets and their verses.

Dušan Vasiljev⁶

“A Man Sings after the War” (the poem published in the journal *Thought* in 1920)

I did wade through blood up to my knees
And I have no more dreams.
My sister sold her bud
My mother’s grey hair was cut too.
And in the unclear sea of lechery and mud
there is nothing I want to seize!
Oh, I just long for some air! And some milk!
And some white morning dew!

...

Vladislav Petković Dis⁷

“On the Graves” (the poem published in the collection *We Are Waiting for the Emperor* in 1913)

...I have no tears for those young men
Who stayed in the slaughterhouses and in the fields
Friends, one by one, like one being
Like one victim to the generation.
I have no tears for those young men.

...

GIVING UP ON ONESELF AND CONSTRUCTING A NEW NATIONAL IDENTITY

Perhaps even more than the political circumstances and the supra-national politics, the principle of giving up on oneself can be called the internal weakness of the character, proved by the discourse transmitted by Serbian literature.⁸ The national shock and “the discourse of Pyrrhic victory” increased the already-existing weaknesses in the character

⁶ Dušan Vasiljev, *A man sings after the war*, Beograd: Vulkan, 2024, English translation available at: WW1 Poetry at the UN

⁷ Vladislav Petković Dis, *Collected Works*, Volume one – Poetry. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002. (translated by O. Nićiforović Babac)

⁸ Among many, there is also Archibald Reiss, whose sentence *Listen, Serbs, beware of yourselves* is not only the title of his book, but also a warning from the heart of the man who became a Serb by the principle of adopting national identity, or the principle of its transferability to people with a different ethnic origin. That is why Reiss had a more pronounced Serbian identity than the majority of those with the nominal Serbian (dominantly ethnic) identity.

of the Serbian man of the time and at least formal or tacit acceptance of the construction of new identity in which one lives.

INTERNAL WEAKNESS – IDENTITY AND SELF-CONFIDENCE

Apart from the listed forms of the destruction of Serbian national identity, as well as of the state, it is also necessary to highlight the aspects of internal destruction or self-destruction. When speaking of self-destruction, what we have in mind is the manifestation of internal factors of doubt, scepticism towards own values and possibilities, through to self-loathing and denial of own identity.

The foundation of these phenomena can still be sought in the undeveloped awareness or self-awareness of the individual's life meaning in the context of a broader whole. A rather evident consequence is an attempt to abandon the "found" identity framework through the prism of reducing the higher to the lower sense or nonsense of the values offered by such self-identification. For example, for the sake of fitting into the "modern" world trends, it is spoken about the primitiveness of national identification...

Stevan Sremac was one of the first to describe those phenomena in our nation, saying that that there were people who could still see better what was in someone else's yard than in their own. Since this great Serbian writer is mentioned here, I think it is necessary to emphasize that Serbian literature in its different forms has the greatest merit in highlighting the dynamics of the internal weakness of the Serbian being because it could be best reflected in the descriptions of the appropriate characters of individuals, families and social and living environments and circumstances. It seems completely superior in relation to social sciences and humanities on the whole, and even philosophy among the Serbs, because philosophy, unfortunately, was not motivated by the Serbian, but by the so-called wide world.

However, there have been positive examples showing that individuals can deal with these questions using their own multidisciplinary talent, such as Slobodan Jovanović, or those authentically identifying themselves with the Serbian being, such as Archibald Reiss. Nevertheless, a special form of reflection of these internal tendencies in the Serbian character was given by the literary form of satire and comedy in the characters and works of Radoje Domanović and Branislav Nušić. The source of the famous sense of humour should be sought in these works. What should also be sought is the specific expression of Serbian identity, which reflexively includes the previous elements – *of the Serbian spirit*.

SERBIAN SPIRIT AND LIVELINESS OF IDENTITY

That is how one of the greatest Serbian intellectuals, Slobodan Jovanović, through his studies with an interdisciplinary character, highlighted one type of the Serbian people's characterology. He did it through an original contribution of applying philosophical, sociological and psychological analyses – quite likely following Max Weber – of a cultural pattern which is at the same time the identity framework of the Serbian nation. In that context, it is

also necessary to understand Jovanović's analyses of the individual's role in historical events, as well as the state of mind at a certain intersection of historical and social circumstances.

Such a thinker could also sense the features of the spirit of the time in which his nation found itself. That is why, being concerned about the undermining of the identity framework as a condition for proactive life under a Serbian name, he initiated the foundation of the Serbian Cultural Club in 1938. On the eve of the Second World War, this club, in today's terms a non-governmental organization, was a response to the destructive processes affecting Serbian national identity in that period.

PARADOX OF GREAT SERBDOM

Simultaneously with the disappearance of the Serbian state and the placement of Serbian national identity into a different identity, a situation occurred which I call the *paradox of Great Serbdom*. Namely, almost all those who found themselves in the Yugoslav construction, so that many factors outside Yugoslavia saw that construction as a result of great Serbian politics and aspirations. It is also spoken and written about on the basis of the action of numerous political factors, particularly among the Croats, pro-Bulgarian elements in Old Serbia and, on the other side of the Adriatic Sea, in Italy. This alone would be a sufficient reason for the statement of the paradox because, on the one hand, we have the decline of Serbdom and, on the other, the Great Serbian idea.

However, the paradox is even greater because it is only owing to these forms of anti-Serbian discourse that the elements of the discourse about Serbian national entity survive as a sort of resistance to anti-Serbian discourse, and even deeper weaknesses deriving from "the discourse of Pyrrhic victory".

INTERNAL WEAKNESSES AND THE REACTION

The previous forms of discourse are also accompanied by the processes in Yugoslav society of the time. There is political formation of the awareness of the necessary creation of the Banovina of Croatia, and attempts at the change of the constitutional order of the state faced with the choice of survival at the dawn of the Second World War. On the wave of recognizing the national threat, in the Serbian national territories, primarily in Belgrade, there was a reaction in cultural circles, an example of which is the foundation of the above-mentioned Serbian Cultural Club led by Slobodan Jovanović and Dragiša Vasić. At that time, the journal *Ideas* was already in circulation, founded by Miloš Crnjanski, the greatest Serbian writer. This is what Crnjanski said:

"Our biggest mistake and misfortune, from the nationalist viewpoint, seventeen years ago was not that we quickly encountered new difficulties, but in the fact that it was not clearly said that there were the defeated and the winners."

"To paraphrase it, we used to say that during the world war it was important who was in favour of one, new fatherland, unitary and three-part fatherland of all South Slavs, while it was forgotten that much earlier and much more seriously, the question was who was in favour of Serbia or against it, which was soon shown." (Crnjanski, 1935)

ANTI-SERBIAN IDEOLOGICAL DISCOURSE OF COMMUNISM

The anti-Serbian line in ideological discourse has its early roots in the works of Karl Marx and Friedrich Engels, which was forbidden both to mention and to know during the time of the absolute rule of the socialist order. In numerous situations of the so-called engaged thought, in newspapers, feuilletons and letters, Marx and Engels express their consistently anti-Russian and anti-Serbian attitudes towards the revolution. Dividing nations into civilized and dissenting ones, the former will belong to the revolution while the latter, such as the Serbs and the Russians – to the counterrevolution. They justified their contempt towards the Serbs by the opinion that we were trodden down by history in our struggle for survival and, as such, we were deprived of the role in the advanced communist ideology (Engels, 1849).

ETHNOCIDE AGAINST SERBIA

Ethnocide is considered a milder form of genocide, but in reality, this phenomenon is combined with genocide, i.e., permeated by it. This is a historical question: whether it is preceded by or does it come as a final form of the already-begun genocide. In the case of Serbia, such dynamics implies the application of the attitudes of the communist authorities to the Serbian national being as a whole.⁹ According to the ideological formula, it was first necessary to remove the vertical elements of the structure of the Serbian nation – its national component, as anticipated by the notorious distinction between the base and the superstructure.

The superstructure, in literal terms, also referred to the greatest Serbian minds, and that is why they were removed. Then it continued with everything making cultural identity, for which, in the context of this consideration, remembrance culture is of particular importance, or the abandonment to the anti-culture of oblivion. The consequence of this is suppressing the Serbian national awareness and the attempt at considering the Serbian state neither authentic nor functional.

RESIDUAL CHARACTER OF THE MODERN SERBIAN STATE

Although the end of the ideological system characterizing socialist Yugoslavia has been declared, in Serbia everything happens in line with its residual position and/or character. The ideological system no longer exists, but Serbia still inherits a form of order (the monarchy forcefully replaced by the republic) and many deriving vital practices and institutions, as well as features of identity, from the allegedly fallen system. Although the order

⁹ For everything that happened in the activities of the communists against the Serbian nation, three are strategic and even operational guidelines adopted at the congresses of the Communist Party of Yugoslavia. The most important ones are the Congress in Vukovar in 1919 and the one in Dresden in 1927.

is declaratively and by many formal procedures based on parliamentary democracy, we still celebrate holidays which speak about “liberators”, the communist forces which waged war and shed blood to overthrow the parliamentary order. Is there a greater symbol of the residuality (non-authenticity) of the state and of the hybridity of national identity than Dedinje-based residence of the archenemy of the Serbian national being, who is systematically worshipped in the pharaonic mausoleum called the House of Flowers?

“OTHER SERBIA” IMPLIES “FIRST SERBIA”

Nowadays, there is a widespread term “Other” or “Second” Serbia, which should point to Serbia’s other identity. However, it directly relies on the denial of oneself, as recognized by Miloš Crnjanski, and the abandonment to some non-Serbian role models. Still, it is frequently forgotten that the meaning of the term “Other Serbia” perhaps comes from what is unspoken in public discourse, i.e., from the assumption about the existence of the “First Serbia”. While in the representatives of the Other Serbia we can recognize the forms of masking or disguising of the earlier forms of Titoism and, accordingly, call them (*neo*)Titoists, in the case of the First Serbia we can recognize the communist legacy close to the Stalinist forms of its expression. Those are the forms of the “surviving” ideological system striving to present themselves as a continuity. It means that it did not object at all to the conversion of Yugoslav identity into the new Serbian identity, to the continuation of socialist patriotism by patriotism towards “Serbia”. Here I put Serbia between the inverted commas because perforce (therefore, residually), it is a remnant of Yugoslavia which no longer exists. One of the main pathological indicators in the symbolic exchange of the residual state and society is the construction of (new) normalities, even those in which people who, from the positions of power, persecuted the Serbian national anthem and flag, can now legitimately be alleged Serbian nationalists.

ROADS OF REVIVING IDENTITY ARE ROADS OF REVIVING THE NATION AND THE STATE

Within our research, the matter of identity has been placed at the level of the question of the potential revival of its authentic forms. The residual status of the Serbian state and the accompanying hybrid Serbian national identity are mostly related to the problem of public policies. To an extent in which, at the expense of remembrance culture, there is public favouring of the anti-culture of oblivion, or even insisting on the falsified history produced by the communist ideology, there are increasingly new conditions being created for the pathology of identity in Serbia.

That is why it is inevitably necessary to deal with identity as, no more or less, an interest of national security of the Serbian people. This means that the so-called public policies must take a clear stand against pathological phenomena. It may be referred to as general lustration not only of the holders of communist attitudes and the ones deriving from them in public, but also of those narratives which affect the everyday discourse of the nation.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bodin, M. (2007). *Theoretical foundations of national security management* (doctoral dissertation). Beograd: Fakultet bezbednosti. [In Serbian]
- Bodin, M. (2020). National, ethnic and other identities. In: *Nation and the problem of identity* (Thematic volume). SFS, pp. 37–53. [In Serbian]
- Crnjanski, M. (2007). The weaknesses of our defence against Marxism. *Ideas*, Beograd, No. 14, February 16, 1935. In: *Selected works*. Valjevo: PARNAS BOOK. [In Serbian]
- Čavoški, K. (2021). *Nation and Nationalism*. Belgrade: Catena Mundi. [In Serbian]
- Delumeau, J. (2010). Shared Identity. In: *Political Anthropology* (Thematic volume). Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Derrida, J. (1985). *Letter to a Japanese Friend*, Novi Sad: Anali Matice srpske. [In Serbian]
- Divjak, S. (2006). *The Problem of Identity*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Engels, F. (1849). The Magyar Struggle, *Neue Rheinische Zeitung*, No. 194, January 13, 1849.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Book.
- Pareto, V. (1916). *Trattato di sociologia generale*. Firenze: G. Barbera.
- Smith, D. (1985). *National Identity*. Beograd: Biblioteka XX vek. [In Serbian]
- Vidović, Ž. (2009). *History and Faith*. Beograd: Institut za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. [In Serbian]